

Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Over confidentialiteit

van Kalmthout, A.B.G.M.

published in

In vriendschap en vertrouwen
2014

document version

Early version, also known as pre-print

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Kalmthout, A. B. G. M. (2014). Over confidentialiteit: Ter inleiding. In *In vriendschap en vertrouwen: Cultuurhistorische essays over confidentialiteit* (blz. 12-20). Verloren.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

Over confidentialiteit

Ter inleiding

Ton van Kalmthout

Deze bundel, *In vriendschap en vertrouwen*, is bedoeld als vriendschappelijke geste en gaat over vertrouwen, betrouwbaarheid en vertrouwelijkheid, over intimiteit en privacy, over discretie en geheimhouding. Hij onderzoekt hoe zulke delicate aangelegenheden in de loop der eeuwen zijn ingezet, gerespecteerd, beschermd of geschonden door geliefden en verwanten, vrienden en collega's, maar ook door auteurs en lezers. Zoals de zoöloog Desmond Morris in een bekende studie heeft beschreven, is de behoefte aan allerlei vormen van vertrouwelijke intimiteit ingebakken in de menselijke natuur.¹ Van het intermenselijke en maatschappelijke verkeer zijn het onmisbare en soms precaire bestanddelen. Wie als Nederlands volksvertegenwoordiger uit de school klappt over wat het staatshoofd hem in een persoonlijk onderhoud heeft toevertrouwd, kan zijn biezen pakken. Conventies ten aanzien van vertrouwelijkheid en verwante principes zeggen ook veel over wie er feitelijk de lakens uitdeelt.

Het respecteren van iemands privacy wordt in de hedendaagse samenleving veelal gezien als een vanzelfsprekend goed dat zowel individuele als gemeenschappelijke belangen dient en dat het publieke en private domein helpt markeren door de regulering en afdamming van informatiestromen. Maar hoe nuttig en nobel ook, het beginsel van vertrouwelijkheid kan zich evengoed keren tegen een individu of tegen een gemeenschap.² Terwijl het onafhankelijke beoordeling en besluitvorming bevordert, belemmert het de transparantie en de controle van dergelijke processen. Zo ook beschermt het beroepsgeheim de persoonlijke levenssfeer van patiënten, biechtelingen en cliënten, maar degene die deze zwijgplicht moet nakomen kan hem, als het zo uitkomt, eveneens gebruiken als dekmantel voor zichzelf. In deze tijd, waarin bevriende naties elkaars ingezetenen tot in de privésfeer menen te mogen volgen met cyberspionage en waarin juristen zich het hoofd breken over de wenselijkheid van een nieuw grondrecht op de integriteit en vertrouwelijkheid van

¹ D. Morris, *Intimate behaviour* (New York 1971).

² Zie over de keerzijden van vertrouwelijkheid en privacy: E. Øyen, 'The social functions of confidentiality', in: *Confidentiality. Theory and practice*. Speciale aflevering van *Current Sociology* 30:2 (1982) 1-37.

ICT-systemen, lijken kwesties van vertrouwen en confidentialiteit actueler dan ooit.

Zulke kwesties zijn essentieel voor wie zich als historicus bezighoudt met persoonlijke en openbare bronnen. Ze vormen echter uiterst lastig te onderzoeken materie, al was het maar omdat begrippen als vertrouwelijkheid en intimiteit nogal rekbaar zijn en bovendien de nodige betekenisverschuivingen hebben ondergaan. Om mij even tot het laatstgenoemde begrip te beperken: de Franse literatuurhistoricus Jean Beauverd heeft vastgesteld dat *intime* en *intimité* steeds meer betekenisnuances hebben gekregen. In de zeventiende eeuw hielden ze in: ‘een diepgaande genegenheid die twee wezens (mensen of wat men aan hen gelijk kan stellen: God, de Kerk, etc. . .) tot elkaar brengt’.³ In de achttiende eeuw konden de termen daarnaast gebruikt worden om de relatie van een wezen met zichzelf aan te geven, en niet zozeer een gevoel als wel een mentale houding, bijvoorbeeld als er sprake was van een *sentiment intime de la conscience*. Sinds de eerste helft van de negentiende eeuw geven ze ook wel de essentie van iets aan, of van datgene wat dingen nauw met elkaar verbindt. Beauverd leidde hieruit twee soorten intimiteit af, die elkaars tegenpolen zijn: een *intimité affective*, gericht op anderen, en een *intimité des choses et du moi*, die alleen het wezen van iets of iemand betreft.⁴ Een vergelijkbare betekenisverruiming geeft ‘vertrouwelijkheid’ te zien. Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT)* worstelt in het desbetreffende lemma zichtbaar met de complexiteit van het begrip (let op signalen als ‘mog[elijk].’ en ‘veroud[erd].?’):

1 In een oudere bron in den zin van: vrijmoedigheid, onbeschroomdheid (mog. bedoeld in den zin van de bet. 2).

2 Het vertrouwelijk zijn met iem. of met elkaar; door vertrouwen en gemeenzaamheid gekenmerkte of daarvan blijk gevende omgang of betrekking; vertrouwelijke omgang of betrekking.

a. Ter aanduiding van een derg. omgang of betrekking tusschen bondgenooten, volkeren e.d., gekenmerkt door wederzijdsch vertrouwen en vriendschappelijkheid. Minder gewoon dan het gebr. onder *b*) (en veroud.?).

b. Inz. in intiemen zin ter aanduiding van een derg. omgang zooals bestaande tusschen (twee) pers., vrienden, vriendinnen, gelieven e.d.: intimiteit; innigheid; gemeenzaamheid.

– In het mv. Ongew[oon]. en volgens DE VREESE, *Gallic*. 420 [1899] in Vl.-België als gallic.⁵

– Aandoening, blijk van vertrouwelijkheid.

– Met kenmerkende bnw.: groote, innige, diepe vertrouwelijkheid e.d.

c. (Eufem.) Intieme, sexueele omgang; geslachtelijk verkeer.

³ ‘une profonde affection unissant deux êtres (hommes, ou ce qu’on peut leur assimiler: Dieu, Eglise, etc. . .)’.

⁴ J. Beauverd, ‘Problématique de l’intime’, in: R. Molho en P. Reboul (eds.), *Intime, intimité, intimisme* (Lille 1976) 15-46, aldaar 15-16.

⁵ Hier wordt verwezen naar: W. de Vreese, *Gallicismen in het Zuidnederlandsch. Proeve van taalzuivering* (Gent 1899).

- 3 Vertrouwelijke zaak; uiting of handeling van intiemen, gemeenzamen aard. In deze concr. toep. ook met mv.
  - a. In het alg.
  - b. (Pejor.) Ongepaste intimiteit (die een man zich ten opzichte van een vrouw veroorlooft).
- 4 Intieme sfeer of indruk zoals opgewekt door of uitgaande van een bep. toestand, omgeving e.d.; intimiteit.⁶

De semantische differentiatie van dergelijke termen lijkt verband te houden met de voortdurende herdefiniëring van het publieke en het private domein, hetgeen ook hun onderlinge verhouding steeds heeft gewijzigd. Daarbij kreeg het individu allengs minder beperkingen opgelegd door de gemeenschap.⁷ Dat is in lijn met de visie van Richard Sennett, volgens wie het privé- en openbare domein tijdens het Ancien Régime nog met elkaar in balans waren, een evenwicht dat vervolgens teloor ging als gevolg van revolutionaire ontwikkelingen, de industrialisatie, de opkomst van het kapitalisme en een toenemende secularisatie. Door dat alles, zegt Sennett, raakte de moderne mens steeds meer op zichzelf gericht: hij ging de zin van het bestaan eerder zoeken in de individuele ervaring dan in zijn verbondenheid met de menselijke soort.⁸ Het is een voorstelling van zaken die nuancering behoeft. Volgens Annik Pardaillhé-Galabrun was er in de prerevolutionaire en -industriële tijd niet zozeer sprake van elkaar in evenwicht houdende private en publieke circuits als wel van een gedeeltelijk samenvallen van beide waar het een ‘interpenetration of professional and family domains’ betrof. Gezins- en beroepsleven speelden zich vaak af in een zelfde woon-werkruimte, familieleden waren nauw betrokken bij de beroepsuitoefening van het gezinshoofd en huwelijkspartners werden niet zelden gevonden binnen een zelfde beroepsgroep. Pas door toenemende specialisatie, aldus Pardaillhé-Galabrun, kregen intimiteit en privacy de ruimte in het gezin.⁹

De cultivering van huiselijkheid en intimiteit in de late achttiende en eerste helft van de negentiende eeuw is daar een gevolg van. Er bestaat dan een sterke tendens om het privéleven af te schermen van en te behoeden voor inbreuk vanuit de buitenwereld, terwijl het huiselijke leven geïdealiseerd wordt in talrijke tijdschriften en boeken, in verhalen, gedichten en beschouwingen – geschriften die hoog opgeven over intimiteit, openhartigheid, wederzijds vertrouwen en vertrouwelijkheid. Er is echter wel op geattendeerd dat deze cultus een keerzijde had, want paradoxaal genoeg riepen ook intieme zaken uit het particuliere leven van anderen de belang-

⁶ Ik citeer de verkorte versie in de *Geïntegreerde Taalbank* (Leiden 2007). <http://www.inl.nl> (4-9-2014). Het lemma werd op papier gepubliceerd in 1988, maar is van oudere datum, zoals de spelling verraadt. Vgl. in *Ibidem* het (veel omvangrijkere en gecompliceerdere) lemma ‘vertrouwelijk’.

⁷ J. Bensman en R. Lilienfeld, *Between public and private. The lost boundaries of the self* (New York en Londen 1979).

⁸ R. Sennett, *The fall of public man* (herdruk; Cambridge 1977) 338-339.

⁹ A. Pardaillhé-Galabrun, *The birth of intimacy. Privacy and domestic life in early modern Paris*. Vertaling Jocelyn Phelps (Cambridge 1991). Citaat op p. 112.

stelling op. Hierop inspeland kwam halverwege de negentiende eeuw een krachtige sensatiepers tot ontwikkeling, een roddeljournalistiek die zich erop toelagde om de honger naar schandaal van een indiscreet leespubliek te voeden door allerlei privé-geheimen, liefst van hoger geplaatsten, in de openbaarheid te brengen.¹⁰ Als er tot het eind van de achttiende eeuw al een balans had bestaan tussen het publieke en private leven, dan werd die nu eens te meer ondergraven door de vrijpostige overschrijding van de grenzen tussen beide.

Niet alleen zich wijzigende opvattingen over wat vertrouwelijk is – of hoort te zijn – en wat niet, ook de grote variatie aan gedaanten waaronder het vertrouwelijke zich kan voordoen, bemoeilijken het onderzoek.¹¹ Wel lijkt het ene tekstgenre zich er beter voor te lenen dan het andere. Om uiting te geven aan hun innerlijke leven hebben schrijvers al sinds de Vroegmoderne Tijd hun heil gezocht in dagboeken en memoires, in autobiografische en sleutelromans.¹² Eerdergenoemde *intimité des choses et du moi* laat zich ook goed verwoorden in poëzie, terwijl briefwisselingen zich eerder lenen voor *intimité affective*.¹³ Dat brengt me bij het werk van Henk Nellen.

Henk Nellen is een van de weinige historici die het belang van vertrouwelijkheid als object van onderzoek heeft ingezien en aan de orde heeft gesteld. Hij deed dit in een reeks artikelen over de epistolaire cultuur van de zeventiende eeuw, uitgaande van de hem zo vertrouwde, mede door hem uitgegeven correspondentie van Hugo Grotius.¹⁴ Herhaaldelijk wees Nellen daarbij op het sterk confidentiële karakter van de toenmalige geleerdenbrief, gericht aan collega's, vrienden of familieleden.¹⁵ Zijn inzichten laten zich als volgt samenvatten.

10 K. Chase en M. Levenson, *The spectacle of intimacy. A public life for the Victorian family* (Princeton en Oxford 2000).

11 Zie bijvoorbeeld alleen al de romantische en post-romantische verbeelding van intimiteit met behulp van metaforen als de moeder, de afgesloten kamer, het ondergrondse, de nacht. Hierover: G. Durand, 'Les mythes et symboles de l'intimité et le XIXe siècle. Contribution à la mythocritique', in: Molho en Reboul, *Intime, intimité, intimisme*, 81-98.

12 Zie over de opkomst van de zeventiende-eeuwse sleutelroman, waarvan alleen ingewijden de code konden begrijpen: L. Cottagnies, 'De l'allegorie au roman clé. La "littérature du secret" au milieu du XVIIe siècle', in: F. Laroque (ed.), *Histoire et secret à la Renaissance. Etudes sur la représentation de la vie publique, la mémoire et l'intimité dans l'Angleterre et l'Europe des XVIe et XVIIe siècles* (Parijs 1997) 165-176. Over literaire genres waarmee schrijvers vorm probeerden te geven aan hun intieme leven ten tijde van de Romantiek: R. Molho, 'Regard intime et construction de soi', in: Molho en Reboul, *Intime, intimité, intimisme*, 113-122, m.n. 113.

13 Beauverd, 'Problématique de l'intime', 15-16.

14 *Briefwisseling van Hugo Grotius* 17 delen. P.C. Molhuysen e.a. (eds.) ('s-Gravenhage 1928-2001).

15 In het bijzonder: H.J.M. Nellen, 'Confidentiality and indiscretion. The intricacies of publishing Grotius' correspondence posthumously', in: H.T.M. van Vliet (ed.), *Produktion und Kontext. Beiträge der internationalen Fachtagung der Arbeitsgemeinschaft für Germanistische Edition im Constantijn Huygens Instituut, Den Haag, 4. bis 7. März 1998* (Tübingen 1999) 135-144; H.J.M. Nellen, 'In strict confidence. Grotius' correspondence with his socinian friends', in: T. van Houdt e.a. (eds.), *Self-presentation and social identification. The rhetoric and pragmatics of letter writing in Early Modern Times*. Supplementa Humanistica Lovaniensia 18 (Leuven 2002) 227-245; H.J.M. Nellen, 'Codes of confidentiality in Hugo Grotius's correspondence (1594-1645)', *Text* 17 (2005) 251-264. Zie ook: [P.G. Hoftijzer, O.S. Lankhorst en H.J.M. Nellen], 'Bij wijze van inleiding. De brief in de vroegmoderne tijd', in: P.G. Hoftijzer, O.S. Lankhorst en H.J.M. Nellen (eds.), *Papieren betrekkingen. Zevenentwintig brieven uit de vroegmoderne tijd* (Nijmegen 2005) 9-20, aldaar 13-14.

Het confidentiële karakter van de zeventiende-eeuwse brief blijkt in de eerste plaats uit het feit dat hij niet toegesneden was op een algemeen leespubliek, maar op specifieke lezers. Hij fungeerde als een surrogaat voor de persoonlijke conversatie, waar deze niet mogelijk was door de veelal onoverbrugbare fysieke afstand die de correspondenten indertijd van elkaar scheidde. De brief was tevens bedoeld om gevoelens van vriendschap te uiten en de band met de ontvanger te verstevigen. Om onderschepping en oneigenlijk gebruik van zijn schrijven te voorkomen, gaf de afzender zich de nodige moeite om de vertrouwelijke aard ervan veilig te stellen, bijvoorbeeld met aansporingen, al dan niet retorisch van aard, om het epistel na lezing te vernietigen. Ook paste hij wel zelfcensuur toe door, stilzwijgend of met zoveel woorden, al te gevoelige informatie uit te stellen tot toekomstig mondeling contact. Hij kon zulke informatie echter ook onleesbaar maken voor niet-ingewijden door middel van codes waarvan de sleutel separaat verzonden werd, door schuilnamen, vage toespelingen en citaten uit de klassieke literatuur te gebruiken, of Grieks en Hebreeuws schrift. Op hun beurt respecteerden de ontvanger en anderen die de brieveschrijver waren toegewijd, de vertrouwelijkheid waarmee deze geschreven had. Zij hielden de inhoud voor zichzelf of deelden hem hoogstens met wederzijdse vertrouwelingen. Dat was wel zo veilig, zeker als de brief inging op controversiële politieke en religieuze kwesties. Machthebbers konden maar beter niet voor het hoofd gestoten worden. Van de nood een deugd makend, lieten geheimhoudingsstrategieën eveneens uitkomen hoe vindingrijk en erudiet de brieveschrijver wel was, terwijl hij bij de geadresseerde in één moeite door het gevoel van saamhorigheid kon versterken.

Deel uitmakend van het intellectuele en maatschappelijke discours gingen zeventiende-eeuwse geleerdenbrieven als die van Grotius wel van hand tot hand onder collega's en politieke medestanders. Het was echter ongepast om brieven ter inzage te geven aan outsiders of om kopieën daarvan in omloop te brengen. Ook was het destijds niet gebruikelijk dat een beroemde geleerde zijn eigen brieven publiceerde, en evenmin was het behoorlijk als anderen dat deden tijdens zijn leven. Wel konden familieleden en bewonderaars van zo'n geleerde een selectie openbaar maken na zijn dood, om hem eer te bewijzen. Dan vervingen ze namen van personen die buiten beeld moesten blijven door asterisken en lieten gevoelige passages weg, bijvoorbeeld door ze te vervangen door minder compromitterende teksten. Zo kon tevens dreigende reputatieschade voor vrienden en familieleden worden voorkomen. Echter, achteraf bleken gecensureerde plaatsen regelmatig te reconstrueren aan de hand van parallelbrieven of van aanvullingen en oplossingen, die soms in handschrift werden toegevoegd aan een exemplaar van een brieveneditie. Ook kwamen later wel transcripties van gecensureerde passages in omloop, evenals lijsten met addenda en sleutels met gebruikte codes.

Nu Henk Nellen afscheid neemt als senior-onderzoeker van het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (Huygens ING), hebben medewerkers van

dit KNAW-instituut en zijn rechtsvoorgangers hem een hommage willen brengen, zowel om zijn collegialiteit als om zijn wetenschappelijke werk. Daartoe schreven ze een reeks nieuwe studies, die bijeen zijn gebracht in deze bundel. Jos Gabriëls laat ze voorafgaan door een levensschets waarin de verschillende fasen van Nellen's wetenschappelijke loopbaan de revue passeren. Het boek wordt afgesloten met een door Steven Surdël samengestelde bibliografie met resultaten van die loopbaan. Ze vormen een oeuvre dat zich tot dusver uitstrekt over bijna veertig jaar en dat met meer dan 130 publicaties heel veel meer behandelt dan de thema's van vertrouwen en vertrouwelijkheid, waartoe deze bundel zich moet beperken. Tussen levensschets en bibliografie zijn twintig essays opgenomen van auteurs die zich hebben laten inspireren door die door Nellen zelf aangereikte thematiek.

Hoe moeilijk te definiëren het concept van confidentialiteit is, wordt in kort bestek nog eens duidelijk gemaakt door Aafke van Oppenraay, die aan de hand van passages in de geschriften van Aristoteles reconstrueert dat een vertrouwensrelatie volgens deze filosoof-geleerde alleen mogelijk is tussen biologisch gelijksoortige wezens. Dat hier wel iets tegenin te brengen valt, beredeneert Van Oppenraay vervolgens aan de hand van een observatie in haar persoonlijke leven. Ook in de andere bijdragen komt keer op keer aan het licht hoezeer begrippen als vertrouwen, vertrouwelijkheid en intimiteit van kleur kunnen verschieten.

Sommige van die bijdragen borduren heel direct voort op het onderzoek van Henk Nellen naar zeventiende-eeuwse correspondenties. Net als hij gaat Dirk van Miert na hoe een briefschrijver, in dit geval Joseph Scaliger, controle uitoefende over de vertrouwelijke inhoud van zijn brieven en hoe latere generaties dat na hem deden. Van Miert wijst erop dat Scaliger behoorde tot de eerste humanisten voor wie het ongewoon was geworden om eigen brieven te publiceren; vóór hen deden geleerden dat nog wel. In een methodologisch gedachtenexperiment breidt Charles van den Heuvel het onderzoekscorpus verder uit. Hij formuleert vijf stellingen op basis waarvan hypothetische netwerken van vertrouwen en geheimhouding in zowel geleerdenbrieven als technologische tekeningen uit de zestiende en zeventiende eeuw elektronisch gevisualiseerd en geanalyseerd zouden kunnen worden. Een essentieel verschil tussen beide soorten bronnen is dat de brieven circuleerden in een sfeer van onderling vertrouwen tussen min of meer gelijkwaardige correspondenten, terwijl de opdrachtgevers van tekeningen geheimhouding van bovenaf oplegden.

Twee artikelen bespreken kwesties van vertrouwen en vertrouwelijkheid (of de schending daarvan) in het intellectuele briefverkeer vóór en na de zeventiende eeuw. Miekske van Poll-van de Lisdonk zoomt in op een brief van Bonifacius Amerbach aan Desiderius Erasmus en taxeert of deze brief een egodocument kan heten. Dit blijkt het geval, al gaat het volgens haar ook om een epideiktische redevoering met een lofprijzing op Erasmus, vervat in een typische humanistenbrief. Huib Zuidervaart behandelt een voorbeeld van wetenschappelijk wangedrag in de achttiende eeuw, en wel van Joseph-Nicolas Delisle. Deze beroemde astronoom hield in zijn briefwisseling gegevens achter voor collega's en zette hen de voet dwars, waardoor hij

het geloof in zijn betrouwbaarheid geheel verspeelde in de Verenigde Nederlanden.

In vriendschap en vertrouwen bevat echter ook bijdragen over brieven die niet geschreven werden voor het geleerdecircuit en die directer ingaan op de persoonlijke omstandigheden van de correspondenten. Zo reconstrueert Ad Leerintveld aan wie een brief van Hugo Muys van Holy, die als rechter Grotius veroordeelde, geschreven is en peilt hij het vertrouwelijke gehalte van de brief. Deze blijkt minder confidentieel dan hij op het eerste gezicht lijkt. Uiterst vertrouwelijk daarentegen is een set brieven van de negentiende-eeuwse predikant Anton Gerard van Hamel, over wie Hans Trapman schrijft. Hij laat zien dat Van Hamels positie als dominee flink onder druk kwam te staan door zijn groeiende onzekerheid of hij de juiste werkkring gekozen had en door amoureuze verwickelingen met enkele gemeenteleden. Ook bij een tijdgenoot van Van Hamel, Albert Verwey, sloeg de twijfel toe over de weg die hij was ingeslagen. Nadat hij zich had teruggetrokken uit het Tachtigers-milieu, zo zet Annemarie Kets uiteen aan de hand van Verweys brieven aan enkele intimi, zag hij kans een nieuwe koers te bepalen en zich te ontwikkelen tot een van de invloedrijkste dichters, critici en tijdschriftredacteuren van de vroege twintigste eeuw.

Het voor deze bundel gebruikte bronnenmateriaal beperkt zich trouwens niet tot brieven. Irene van Renswoude en Mariken Teeuwen gaan te rade bij veelsoortige manuscripten uit de Oudheid en de Middeleeuwen om de vraag te beantwoorden hoe hun auteurs de risico's die publicatie van hun werk met zich meebracht probeerden te bezweren: ze namen hun toevlucht tot 'voorpublicatie', tot zelfcensuur en desnoods tot zelfcorrectie. Lucy Schlüter gaat behalve bij persoonlijke brieven te rade bij een apologie van Erasmus, als ze zijn reacties volgt op een bundel gefingeerde brieven, de *Brieven van Duisterlingen*.

Ook andersoortige egodocumenten worden in deze bundel aan de orde gesteld, zoals dagboeken. Jan Bloemendal behandelt een zeventiende-eeuwse casus met het dagboek van Johan van Heemskerck. Dit vertoont een opmerkelijke paradox, aldus Bloemendal: als strikt besloten medium behelst het een memoriaal van persoonlijke lotgevallen, maar die brengen eigenlijk niets aan het licht dat om geheimhouding vroeg. Dit lag in de decennia rond 1900 duidelijk anders bij de katholieke politicus en staatsman Piet Aalberse. Hans de Valk brengt aan de hand van diens unieke dagboek in beeld hoe Aalberse al biddend een intieme relatie met God onderhield, tegen wie hij zich openhartig uitsprak om zowel privéproblemen als zakelijke moeilijkheden het hoofd te bieden. Nauw verwant aan het dagboek is het familieboekje *De Block*, dat Tom Deneire aan de vergetelheid ontrukkt. Het blijkt meer dan een familiechroniek met informatie over de gezinsleden en de beroepspraktijk van de schrijvers, want het geeft, met informatie over hun gevoelsleven, tevens uitdrukking aan hun persoonlijke identiteit en moet om die reden gezien worden als een intiem egodocument. Dit geldt in zekere zin ook voor de door Jos Gabriëls geraadpleegde memoires van een adjudant van generaal Jan Willem Janssens. Een opmerking over de vertrouwelijke relatie die beide mannen onderhielden, brengt Gabriëls op het spoor van de bijzondere verering die de generaal koesterde voor

Napoleons eerste echtgenote, keizerin Joséphine de Beauharnais, die hij verraste met al even bijzondere geschenken.

Dat er tussen egodocumenten en voor de openbaarheid geschreven teksten als romans een grijs gebied ligt, een grensgebied waarin het persoonlijke en intieme leven nog steeds een essentiële rol blijven spelen, laten twee uitzonderlijke autobiografische werken uit het recente verleden zien. Door middel van een onomatologische analyse ontsluit Karina van Dalen-Oskam de belangrijkste naamgevingsprincipes waarmee J.J. Voskuil de namen van werkelijk bestaande personen verhuuld heeft in zijn zevendelige sleutelroman *Het bureau*. Peter Boot brengt een complex en misleidend spel van Karin Overmars met eigen en andermans intimiteiten in kaart, intimiteiten die de schrijfster openbaar maakte in een al dan niet fictief internetdagboek en de daarover gevoerde forumdiscussie, om hieruit vervolgens de roman *dagboekvaneenkindermeisje.com* samen te stellen.

Een ander grensgebied wordt vertegenwoordigd door enkele gedichten. Harm-Jan van Dam bespreekt de poëzie en de brieven die de jonge Daniël Heinsius rond 1600 naar zijn beschermheer Janus Dousa stuurde. Van Dam stelt vast dat Heinsius een zowel intieme als eerbiedige toon aanslaat. Bij twee liefdesgedichten van Heinsius' tijdgenoot Dominicus Baudius is veel moeilijker vast te stellen of ze vertrouwelijk van aard zijn, zo blijkt uit de bijdrage van Edwin Rabbie. De uitgave van die gedichten door Petrus Scriverius lijkt in ieder geval indiscreet, want Baudius had ze zelf niet gepubliceerd, mogelijk omdat zijn echtgenote erin wordt voorgesteld als een hardvochtige vrouw die hem afwijst. Niet voor de openbaarheid bedoeld waren ook enkele gewaagde gedichten die Constantijn Huygens richtte aan het adres van Béatrix de Cusance. Ineke Huysman onthult hoe hij zijn seksuele verlangen naar deze hertogin van Lotharingen duidelijk maakte met dubbelzinnige beelden en pikante toespelingen, die hem tegelijk lieten uitkomen als een beschaafde weduwnaar en virtueuze dichter.

Het geheel wordt gecompleteerd met een behartenswaardig methodologisch beoog van Jan Gielkens. Gielkens demonstreert naar aanleiding van een biografie over Willem Frederik Hermans welke integriteitscodes een betrouwbare wetenschappelijke biograaf in acht moet nemen bij zijn omgang met documenten die niet bedoeld zijn voor een algemeen publiek, zeker als hij schrijft over intieme relaties. Net als een romancier, maar niet gelegitimeerd zoals deze, kan de historicus immers misbruik maken van het vertrouwen van de lezer door feiten te verzinnen of te manipuleren.

Enigszins tegendraads zijn de opgenomen essays geplaatst in een retrograde volgorde. Zo, in een tijdreis van het heden naar de klassieke Oudheid, nemen zij de lezer mee op een historische verkenningstocht naar allerlei voorbeelden van vertrouwen, vertrouwelijkheid en intimiteit. Zoals uit het voorgaande al herhaaldelijk bleek, zijn veel van de aspecten van confidentialiteit die Henk Nellen in het vroegmoderne geleerdenmilieu heeft gesignaleerd, eveneens van toepassing op andere milieus, op andere tijdvakken dan de zeventiende eeuw en op andere tekstsoorten dan

brieven. Deze bundel wil daar aspecten van confidentialiteit aan toevoegen die het cultuurhistorische onderzoek tot dusver nog niet of nauwelijks als zodanig aan de orde heeft gesteld, vanzelfsprekend zonder ook maar enigszins aanspraak te maken op volledigheid.¹⁶ Tegelijkertijd biedt het boek voorbeelden van het analytische onderzoek dat aan het Huygens ING wordt verricht. De historische en letterkundige bronontsluiting, een ander belangrijk aandachtsgebied van het instituut, krijgt dit keer minder aandacht. Daar staat tegenover dat de pluriformiteit aan benaderingswijzen en het brede historische spectrum dat het onderzoek van dit interdisciplinaire instituut bestrijkt, goed uit de verf kunnen komen. Henk Nellen heeft een niet te onderschatten inbreng in dat onderzoek gehad. Zijn collega's verheugen zich daarover en bieden hem deze bundel graag aan, in vriendschap en vertrouwen.

16 Het gebruik van geheimschrift vraagt bijvoorbeeld om nadere bestudering. Zie voor een verkenning daarvan: J.-C. de Margolin, 'Sur quelques usages de la cryptographie à la Renaissance', in: Laroque, *Histoire et secret à la Renaissance*, 131-144. Zo ook blijkt de symboliek van het vouwen en verzegelen van brieven de aandacht waard. Jana Dambrogio demonstreert deze praktijken, zoals die voorkwamen sinds de vijftiende eeuw, met een aantal filmpjes: https://www.youtube.com/channel/UCNPZ-f_IWDLz2S1hO027hRQ (30-9-2014).